

JINOYAT PROTESSIDA “HABEAS CORPUS ACT” INSTITUTINING TUTGAN O’RNI

Qosimov Sardor Chori o’g’li

Toshken davlat yuridik universiteti

Jinoiy odil sudlov fakultet talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14204543>

Annotatsiya. Ushbu maqolada habeas corpus instituti tushunchasi, mazmun – mohiyati, uning paydo bo’lish tarixi, jinoyat protsessida tutgan o’rni haqida so’z yuritilgan bo’lib, sohani takomillashtirish maqsadida amalga oshirilayotgan ishlarning afzallik va kamchiliklari haqida, shuningdek sohani rivojlantirish yuzasidan taklif va tavsiyalar bayon qilingan.

Kalit so’zlar: Habeas corpus, jinoyat protsessi, qamoq ehtiyot chorasi, sanksiya.

THE ROLE OF HABEAS CORPUS ACT IN CRIMINAL PROCEDURE

Abstract. This article talks about the concept of the institution of habeas corpus, its meaning, the history of its emergence, its place in the criminal process, the advantages and disadvantages of the work carried out in the process of securing the field of the improvement, proposals and technical characteristics.

Key words: habeas corpus, criminal process, coercion, sanction.

РОЛЬ ЗАКОНА ХАБЕАС КОРПУС В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В данной статье рассказывается о понятии института хабеас корпус, его содержании и сущности, истории его возникновения, его роли в уголовном процессе, преимуществах и недостатках работы, проводимой в целях совершенствования сферы, а также о развитии местопорождения изложены предложения и технические характеристики.

Ключевые слова: хабеас корпус, уголовный процесс, принуждение, санкция.

Zamon taraqqiyotida insonlarning haq-huquqlari va ularning tengligi masalasi ilg’or fikrli kishilarni hali -hanuz jalb etib kelgan. Uzoq yilik tarixda shuni ko’rish mumkinki, inson har doim o’z huquq va erkinliklarga erishishga doim harakat qilgan. Bunga tinimsiz janglar-u, xalq qo’zg’aloni va fuqarolik yurishlari yaqqol misol bo’la oladi.

Inson huquqlarining shakllanishi Yevroqada ayniqsa alohida aks etadi., Bu qit’a davlatlarida qabul qilingan bir nechta muhim bo’lgan hujjatlar yordamida inson huquqlarining shakllanishiga benihoya ijobiy ta’sir ko’rsatgan, shu jumladan, Angliyada 1215yili qabul qilingan —Erkinlikning buyuk hartiyasil hokimiyat va amaldorlarning oddiy fuqarolar haq-huquqlarini suiste’mol qilishning oldini olishga qaratilgan qator qoidalarni o’zida mujassamlashtirgan.

Inson huquqlari masalasida Angliya xalqining bevosita kurashi va bu kurashlarning mantiqiy natijasi sifatida yuqorida aytib o’tilgan hujjatlarning qabul qilinishi o’sha davr uchun juda katta ahamiyatga molik bo’lgan. Angliyadagi inson huquqlari borasida oib borilgan harakatlarini, bizningcha, demokratiya va inson huquqlari taraqqiyotiga AQSh, Fransiya davlatlarning qo’shgan hissasi bilan taqqoslash mumkin. Aytish joizki, bu buyuk davlatlarda demokratiya va inson huquqlarining shakllanishi va rivojlanishiga hayot baxsh etgan g’oyalar qadimg yunon faylasuflarining siyosiy-huquqiy qarashlari, sharq allomalarining yuksak insonparvarlikg’oyalari, ma’rifatparvarlik davri vakillarining ilg’or fikrlari va tabiiy-huquqiy qarashlarda o’zining ifodasini topgan.

—Habeas corpus akti tushunchasi lotin tilidan olingan bo'lib—«Habeas corpus ad subjiciendum» so'zlari birikmasidan iborat.

—Siz odamni yetkazib berishga majbursiz ya'ni (Hibsga olingan shaxsni yetkazib berish bo'yicha sud qarorining formulasi)-degan ma'noni bildiradi.

Ingliz konstitutsiyaviy huquqida —Inson erkinligini yaxshiroq ta'minlash shaklida harakat qilish va dengiz orqali qamoqqa olishning oldini olish" ma'nosini anglatadi.

Amerika Qo'shma Shtatlarida Habeas Corpus protsedurasi mustamlaka davridayoq qo'llanila boshlandi, mustaqillikka erishgandan so'ng u 1787 yilgi AQSH Konstitutsiyasi va alohida shtatlarning konstitutsiyalarida mustahkamlangan. Konstitutsiyaga ko'ra, bu kafolat faqat Kongress tomonida to'xtatilishi mumkin, ammo bunday huquq Prezidentga, rasmiy ravishda, agar bu milliy xavfsizlik nuqtai nazaridan talab qilinsa, ya'ni deyarli har qanday holatda shaxs daxlsizligining bir qator huquqiy kafolatlarini o'z ichiga olgan holada berilgan.

2007-yildagi Habeas korpusini qayta tiklash to'g'risidagi qonun, 185-sonli shartli deb nomlangan qonun loyihasi 2007-yil 7-iyun payshanba kuni AQSh Senatining Adliya qo'mitasi tomonidan qabul qilingan.

Qonun loyihasining homiysi demokrat senator Patrik Lixi va (sobiq) respublikachi senator Arlen Spektrdir. Spektr demokratlarga qo'shilgan qonun loyihasini qo'llab-quvvatladi, Qo'mita uni 11ga qarshi 8 ovoz bilan muhokama qilmasdan qabul qildi.

Mamlakatimiz Konstitutsiyasida rasmiy darajada O'zbekiston Respublikasida inson va davlat o'rtasidagi munosabatlarning yangi modeli mustahkamlangan. Endilikda inson huquq va erkinliklari oliy qadriyat sifatida e'tirof etilib, ularga rioya etish va himoya qilish endilikda davlatning majburiyati etib belgilandi.

Bugungi kunda ushbu prinsipning huquqni qo'llash amaliyotida ustuvorligini ta'minlashga qaratilgan sud huquq islohotlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Erishilgan ijobiy natijalar qatoriga halqaro standartlarga javob beradigan amaldagi JPKning qabul qilinganligini, jinoiy jazolarni liberallashtirish orqali davlat va shaxs munosabatlarning tengligiga erishilganligini, bir qator protsessual majburlov va ehtiyot choralarini qo'llashga ruxsat berish huquqini sudlarga o'tkazilganligini, advokatura institutini takomillashtirish orqali shaxsning himoyalaniish huquqi dunyoning eng ilg'or mamlakatlari tenglashtirilganligini e'tirof etish joiz.

Shu bilan birga mamlakatimizda qonun ustuvorligi va uni ta'minlashga qaratilgan birqator ijobiy ishlar amalga oshirildi. Qonunning ustuvorligi-huquqiy davlatning asosiy prinsipidir. U hayotning barcha sohalarida qonunning hukmronligini nazarda tutadi. Qonun oldida hamma barobardir. Qonunning ustuvorligi shuni bildiradiki, asosiy ijtimoiy, eng avvalo, iqtisodiy munosabatlar faqat qonun bilan tartibga solinadi, uning barcha qatnashchilari esa hech bir istisnosiz huquq normalarini buzganligi uchun javobgar bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasida –Fuqarolarning Konstitutsiya va qonunlarda mustahkamlab qo'yilgan huquq va erkinliklari daxlsizdir, ulardan sud qarorisiz mahrum etishga yoki ularni cheklab qo'yishga hech kim haqli emas, deya ta'kidlangan.

Ushbu konstitutsiyaviy qoida umume'tirof etilgan xalqaro huquqiy standartlarda ham aks ettirilganligini tan olish kerak.

Xususan, 1966-yilda qabul qilingan –Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro Paktning 9-moddasi 3-qismiga asosan –Jinoiy ayblov bilan qamalgan yoki ushlangan har bir

shaxs sudya yoki qonun bo'yicha sud hokimiyatini amalga oshirish huquqi bo'lgan boshqa mansabdor shaxs huzuriga keltirilishi va ayblanayotgan shaxs oqilona muddat ichida ishi sudda ko'rilishi yoki ozod qilinishini talab qilish huquqiga egal ligi qayd etilgan.

Shu bilan birga, muayyan hollarda jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan qonun hujjatlarida belgilangan asoslar va tartibdamuayyan protsessual majburlov va ehtiyot choralari qo'llanilishi mumkin. O'zbekiston Respublikasining JPKga muvofiq sudga qadar ish yuritish va sud muhokamasi davrida gumon qilinuvchi, ayblanuvchi va sudlanuvchi surishtiruv, dastlabki tergov va suddan bo'yin tovlashini oldini olish, ularning keyingi jinoiy faoliyatiga chek qo'yish, ularning ish bo'yicha haqiqatni aniqlashga xalal beradigan urinishlariga yo'l qo'ymaslik, hukmning ijro etilishini ta'minlash maqsadida ehtiyot choralari qo'llaniladi.

Ehtiyot choralaridan qaysi birini qo'llash to'g'risidagi masalani hal qilishda surishtiruvchi, tergovchi, prokuror, sud JPKning 236-moddasida nazarda tutilgan asoslardan tashqari, qo'yilgan aybning og'irligini, ayblanuvchining shaxsini, mashg'ulot turini, yoshi, sog'lig'i, oilaviy ahvoli va boshqa holatlarni ham hisobga olishi lozim.

Ushbu fikr o'zining mantiqiy yechimini 2005-yil 8-avgustdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining –Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqini sudlarga o'tkazish to'g'risidagi farmoni asosida 2007-yil 11-iyulda qabul qilingan, O'zbekiston Respublikasining–Qamoqqa olishga sanksiya berish huquqining sudlarga o'tkazilishi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi qonuni bilan huquqiy yechimini topgan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining 2012-yil 18-sentyabrdagi—Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish munosabati bilan O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi qonuni bilan rivojlandi (ayblanuvchini lavozimidan chetlashtirish va shaxsni tibbiy muassasaga joylashtirish protsessual majbulov choralari qo'llash sudning ruxsati asosida amalga oshirilishi belgilandi), shuningdek O'zbekiston Respublikasining 2014-yil 4-sentyabrdagi –O'zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o'zgartitish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi Qonuni (JPKda yangi uy qamog'i ehtiyot chorasining joriy etildi va u sudning ruxsati bilan qo'llanilishi tartibining o'rnatildi) bilan o'zining rivojlanishini davom ettirdi.

Qayd etish kerakki, endilikda mamlakatimizda yuqorida keltirilgan choralarni qo'llashga sanksiya berish huquqining sudlar tomonidan amalga oshirilayotganligi inson huquqlarini adolatli himoya qilishda adolat va huquq mezoni bo'lib xizmat qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining XXII bobiga muvofiq mamlakatimizda odil sudlov faqat sud tomonidan amalga oshiriladi va favqulodda sudlar tashkil etilishiga yo'l qo'yilmaydi.

Bugungi kunda dastlabki tergov davomida qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash huquqi faqat sudlarga tegishlidir. Hozirda qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini qo'llash uchun prokuror, prokurorning roziligi bilan tergovchi tomonidan berilgan iltimosnoma beriladi va uni sud JPKning 243- moddasida belgilangan tartibda ko'rib chiqadi.

Qamoqqa olish—eng og'ir ehtiyot chorasi bo'lib, fuqaroning huquq va erkinliklarini hamda eng asosiy huquqlaridan biri— shaxsiy erkinligini jiddiy ravishda cheklaydi. Shuning uchun ham, qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasi boshqa ehtiyot choralari ayblanuvchi (gumon qilinuvchi) ning munosib xulq-atvorini ta'minlash va jazodan bo'yin tovlashining oldini olish imkoni bo'lmagan hollardagina qo'llanadi.

Ayni paytda og'ir va o'ta og'ir jinoyatlarni sodir etgan shaxslarga nisbatan qamoqqa olish ehtiyot chorasini qo'llamaslik yoki o'z vaqtida qo'llamaslik yangi jinoyatlar sodir etilishiga olib kelishi mumkinligini yoddan chiqarmaslik lozim. JPKning 242-moddasiga asosan ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish Jinoyat kodeksida uch yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo nazarda tutilgan qasddan sodir etilgan jinoyatlarga doir hamda ehtiyotsizlik oqibatida sodir etilib, buning uchun Jinoyat kodeksida besh yildan ortiq muddatga ozodlikdan mahrum qilish tariqasidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlarga doir ishlar bo'yicha qo'llanilishi mumkin. Ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olish ayblanuvchini (ayrim hollarda–ushlangan gumon qilinuvchini) jamiyatdan majburiy ajratish hamda, dastlabki tergov va jinoyat ishini sudda ko'rib chiqish jarayoni va jazoning ijro etilishini ta'minlash maqsadida, uni maxsus muassasada saqlashdan iborat.

Xulosa va takliflar: Xulos qilib aytadgan bo'lsak, Xabaes korpus akti - bu shaxs erkinligini cheklash bilan bog'liq har qanday holat va harakatlar faqatgina sudning hukmi asosida amalga oshirilishi shartligi talabi hisoblanadi va shaxsiy erkinlik daxlsizligini himoya qilishda katta yordam beruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi.

REFERENCES

1. 30.0.2023. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiya.
2. O'zbekiston Respublikasi Qonuni /O'RQ -720\04.10.2021.
3. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy Javobgarlik To'g'risidagi Kodeksi 212-modda O'zbekiston Respublikasi 2021-yil 4-oktabr dagi O'RQ - 720-son Qonuniga asosan kiritilgan - Qonunchilik ma'lumotlar milliy bazasi, 05.10.2021.,03/21/720/0930-son
4. PF-60-son 28.01.2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida.
5. Rahmonova S."Miranda qoidasi" va "Xabeas korpus" instituti huquqlarimizning muhim konstitutsiyaviy kafolati."